

KÜRESEL KRİZİN İSTİHDAMA ETKİLERİ VE KRİZ KARŞITI İŞGÜCÜ PİYASASI ÖNLEMLERİ

Seyhan ERDOĞDU*

Gelişmiş kapitalist ülkelerde başlayan ve mali sektörden reel ekonomiye taşınan küresel krizin etkileri, Türkiye'nin "krizden önceki krizi"ni daha da ağırlaştırmış ve Türkiye, 2009 yılında daralan bir ekonomi ve artan işsizlik oranları ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, krize karşı, aralarında aktif ve pasif işgücü piyasası önlemleri de bulunan bir dizi önlem almıştır. Aktif işgücü piyasası politikaları olarak, işverenlere sağlanan istihdam teşvikleri, İŞKUR vasıtasıyla sağlanan mesleki eğitim ve toplum yararına çalışma ön plana çıkmaktadır. Pasif işgücü piyasası politikaları kapsamında ise kısa çalışma ve ücret garanti fonu altındaki ödemelere ağırlık verilmiştir. İşsizlik sigortasına hak kazanma ve yararlanma koşullarında iyileşme sağlanmamış, yalnızca bağlanan işsizlik ödeneğinde sınırlı bir iyileşmenin yolunu açan bir düzenleme yapılmıştır. İstihdam teşvikleri için İşsizlik Sigortası Fonunun kullanılması, işsizlik sigortasına prim ödemeyen diğer işsizlerin de mesleki eğitim ve diğer Fon kaynaklı önlemlerden yararlandırılmaları ve özellikle de Fon gelirlerinden bir bölümünün alt yapı yatırımları ve sosyal harcamalar için bütçeye aktarılması, Fon kaynaklarının amacı dışında kullanılmasına yol açmıştır. Bir etki analizi yapılmamış olmakla birlikte, ilk sonuçlara bakıldığında, kriz döneminde alınan işgücü piyasası önlemlerinin istihdam yaratma kapasitesinin, sınırlı kaldığı görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Küresel kriz, işgücü piyasası politikaları, istihdam teşvikleri, işsizlik sigortası, mesleki eğitim.

2008-2009 küresel krizinin Türkiye'ye etkileri değerlendirilirken, Türkiye'nin, küresel kriz öncesinde, ekonomik büyüme dinamiğinin sınırlandığı bir sürece zaten girmiş olduğu gerçeğinin altını çizmek gerekiyor. Bu sürecin önemli bir göstergesi olan azalan büyüme ve yüksek işsizlik olgusu, ülkenin 2008-2009 krizi öncesinde de önemli ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya olduğunu yansıtmaktaydı. Bu açıdan, ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) Direktörü Somavia'nın, dünya ekonomileri için söylediği, "Krizden önce de kriz vardı" (ILO, 2008) sözünün, Türkiye için de geçerli olduğu söylenebilir. Türkiye'nin "krizden önceki krizine" yönelik önlemler de, küresel ekonomik krizin etkilerinin hissedilmesinden önce tasarlanmış ve Türkiye'nin ilk "kriz paketi", 2008 yılının ortalarında 5763 sayılı Yasayla getirilen "istihdam paketi" olmuştur. Gelişmiş kapitalist ülkelerde başlayan ve zincirleme bir reak-

* Doç. Dr. AÜ SBF ÇEKO.

siyon gibi mali sektörden reel ekonomiye ve Kuzey'den Güney'e taşınan küresel krizin etkileri, Türkiye'nin "krizden önceki krizi"ni daha da ağırlaştırmış ve Türkiye, 2009 yılında daralan ekonomisi ve artan işsizlik oranları ile ağır bir "istihdam krizi" ile karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye, küresel krize karşı, çeşitli kriz paketleri benimsemiş ve bu paketlerden bazıları da işgücü piyasalarına yönelik olmuştur. Bu yazının amacı, işgücü piyasasına yönelik olarak alınan kriz karşıtı önlemlerin bir değerlendirmesini yapmaktır. İlgili kamu kuruluşlarının, alınan önlemlerin sonuçlarına ilişkin ayrıntılı verileri kamuoyu ile paylaşmamış olmalarının, çalışmayı sınırlandıran bir unsur olduğunu ayrıca belirtmek gerekir.

KÜRESEL KRİZDEN İSTİHDAM KRİZİNE

Son çeyrek yüzyıldır, tüm dünya ölçeğinde, sermaye birikim sürecinin malileşmesi olgusu yaşanıyor. Sermaye birikimini malileştiren ve spekülatif yatırımlarla "paradan para kazanma" anlamına gelen "gazino kapitalizmi", on yıl önce, aralarında Türkiye'nin de (2000-2001) bulunduğu, Asya, Rusya ve Latin Amerika'da bir dizi ülkeyi mali krize sürüklemişti. On yıl sonra, 2008'de, bu kez mali sermayenin merkezi olan Amerika Birleşik Devletlerinde, ipotekli konut kredilerindeki balonun sönmesi ile bu "saadet zinciri", en zayıf halkasından koştur.

Amerika Birleşik Devletlerinde, konut kredisi balonunu şişiren süreçte, net değerlerinin 70 katı kadar borçlanabilen Fannie Mae, Freddie Mac gibi "mortgage" (uzun dönemli konut edindirme) şirketleri ve net değerlerinin 30 katı kadar borçlanabilen Lehman Brothers gibi yatırım bankaları, bireysel ve kurumsal yatırımcılardan topladıkları tasarrufları, konut kredilerine dönüştürdüler. Konut kredisi verilen kişilerden aldıkları borç senetlerini de tüm dünya piyasalarına sürdüler. AIG gibi sigorta şirketleri, bu riskli kağıtları sigorta ettiler (Blackburn, 2008). Ancak kredilerin bol bol dağıtıldığı düşük gelirli Amerikan ailelerinin, bu kredilerin anapara ve faizlerini geri ödeme gücü yoktu. 10,6 trilyon Dolar olan toplam konut kredilerinin yüzde 20'si, riskli kredilerden oluşuyordu. Düşük gelirli aileler, bu borçların altından kalkamadı ve riskli konut kredileri geri ödenmemeye başladı. Daha 2008 yılı ortalarında, konut kredilerine dayalı kağıtlara yatırım yapan bankalar ve mali kuruluşlar, 435 milyar Dolar zarara girmişti bile. Bugün ise, batık konut kredilerine dayalı "zehirli" kağıtların, 1,5 trilyon Dolarlık bir toplama, diğer spekülatif piyasalarda yaratılanlarla birlikte tüm "zehirli" kağıtların ise 3,4 trilyon Dolara ulaştığı ifade ediliyor (IMF, 2009a).

Batık konut kredisi krizi karşısında tedirgin olan yatırımcılar, paralarını piyasadan hızla çekmeye, yatırım bankaları da konut ipotekli kağıtları elden çıkarmaya başladılar. Banka ve mali kuruluşlar, kaynaklardaki kısıtlama ve yüksek risk algılaması karşısında kredileri kısınca, banka kredisi krizi ortaya çıktı. Daha sonra da banka krizi genişleyerek, dev mali kuruluşların battığı küresel bir mali krize dönüştü. Ardından, gelişmiş batı ekonomileri koyu bir durgunluğa sürüklendi. 2009 yılının bahar ayları geldiğinde ise, mali krizin etkileri, tüm dünyada bütün ağırlığı ile reel ekonomiye taşınmış bulunuyordu.

Kriz koşullarında, gelişmiş ülkelerde halk, daha az tüketme ve daha az seyahat etme eğilimine girdi. Reel ekonomide yatırımları ve ticareti finanse etmek için gerekli olan kredilerin kıtlığı, tüketim harcamalarının azalması, tüketici ve yatırımcıların güven eksikliği, tüketim, üretim ve yatırımda azalmanın fasit bir daire haline gelmesi, küresel ticaret ve yatırım kanalları ile durgunluğu küresel bir felaket haline dönüştürdü.

2009 yılı sonunda ABD ekonomisi yüzde -2,4 oranında, Euro Bölgesi yüzde -3,9 oranında, İngiltere yüzde -4,8, Japonya yüzde -5,3 oranında, Rusya yüzde -9 oranında küçülmüştü. 2009 yılında dünya ticareti yüzde -12,3 oranında daralmıştı (IMF, 2010).

Mali kriz, reel ekonomik krize dönüşürken, reel ekonomik kriz de yüzyılın en büyük ve en derin istihdam krizine dönüştü. Hemen tüm ülkelerde, işsizlik oranları yükseldi, güvencesiz çalışma biçimleri ve çalışan yoksulların sayısı arttı. Milyonlarca işçi küresel işsizler ordusuna katıldı. ILO'ya göre bu sayı, 2008 yılı için 14 milyon yeni işsizdir. 2009 yılında ise işsizlerin sayısı 40 milyon kadar daha artmıştır. En kötü koşullarda, korumasız bir biçimde ve çok düşük ücretlerle çalışanların sayısındaki artışın 75 milyon kişi olacağı tahmin ediliyor. ILO raporlarına göre, 2009 yılında, dünya emekçilerinin yüzde 40-50 arasında bir bölümü, kişi başına günde 2 dolarlık yoksulluk sınırında varlığını sürdürmeye çalışıyor. Amerika Birleşik Devletleri, 2009 yılında yüzde 10'a çıkan işsizlik oranıyla 1929 buhranından sonraki en büyük işsizlik krizini yaşıyor. İşsizlik oranı Euro bölgesinde yüzde 9,9'a, Japonya'da yüzde 5,2'ye yükselmiş bulunuyor (ILO, 2009a; 2009b).

İstihdam krizinin sosyal bir krize dönüşmemesinin tek çaresi, işsiz ve yoksul kesimlerin yararlanacakları sosyal koruma düzeneklerinin güçlü olmasıdır. Gelişmiş ülkeler, Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarının yüzde 20'sini sosyal korumaya ayırırlarken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran çok düşüktür. Örneğin Meksika için bu oran yüzde 7, Türkiye için

yüzde 13'tür.¹ Gelişmekte olan ülkelerde işsizlerin ezici çoğunluğu, işsizlik sigortası kapsamına hiçbir zaman girememektedir (ILO, 2009a).

Öte yandan tüm dünyada, banka ve mali kuruluşlar ile krizden en çok etkilenen sektörlerdeki şirketlere, çeşitli kanallarla kamusal kaynak aktarılması esasına dayanan “ekonomiyi canlandırma” paketleri kapsamında, sosyal harcamalar çok küçük bir yer işgal etmektedir. OECD Genel Sekreteri Angel Gurría (2009), G8 Çalışma Bakanlarının Roma'daki toplantısında, OECD ülkelerinde ekonomiyi canlandırmak için ayrılan kamu kaynaklarının ABD ve Fransa'da yalnızca yüzde 8-10'unun diğer ülkelerde ise daha da azının, doğrudan sosyal amaçlı olduğunu açıklamıştır. Dünyanın her yerinde başta sağlık ve eğitim olmak üzere, insani kalkınma alanında ağır gerilemeler yaşanacağı beklenmektedir. Özellikle ABD Hazinesinin, Batı Avrupa ülkelerinin ya da Japonya'nın elindeki gibi büyük kaynaklara sahip olmayan gelişmekte olan ülke hükümetleri, krize karşı alınacak sosyal önlemler açısından ciddi kaynak sorunu yaşamaktadırlar. Bu açıdan IMF, 2009 Dünya Ekonomik Görünüm Raporunda gelişmekte olan ülkelerin çoğunun yoksullukla ilgili sorunlarla boğuşmaya devam edeceğini belirtmekte, “2009'da kişi başı reel GSYH'nin son 10 yıl içinde ilk defa düştüğü Sahra Altı Afrika ülkeleri başta olmak üzere, bir dizi gelişmekte olan ülkede, fakirlik ciddi şekilde turmanışa geçebilir” demektedir (IMF, 2009b:18).

KRİZİN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Küresel kriz, 2008 yılının ortalarından itibaren gelişmekte olan ülkelere de yayılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, kriz öncesi durumlarına bağlı olarak, krizden farklı biçimlerde ve derecelerde etkilenmişlerdir. Türkiye küresel ekonomik krize yüksek cari açık, ithalata bağımlı, dış borçları yüksek bir sanayi ve yüksek işsizlik oranları ile girmiştir (BSB, 2008) ve kriz öncesi ekonomik koşulları itibarıyla, krizden daha çok etkilenme durumunda olan ülkeler arasında yer almıştır (UNCTAD, 2008; Boratav, 2009; Uras, 2009).

Küresel kriz gelişmekte olan ülkelere dış ticaret miktarları, dış ticaret hadleri, doğrudan ve dolaylı özel sermaye hareketleri, göç ve yurtdışı işçi gelirleri ve dış yardım miktarları kanalları ile taşınmıştır. Bu kanalların hangisinin daha etkili olduğu da, ülkeden ülkeye ve sektörlere göre değişiklik göstermiştir.

Küresel krizin Türkiye'yi etkilemesi, finansman, ticaret ve beklenti-

2 Karşılaştırmalı Tablo için bakınız OECD http://stats.oecd.org/wbos/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG

ler kanallarıyla biçimlenmiştir. Türkiye'ye yönelik sermaye girişlerinde azalma ve bankacılık sistemine dayalı kredi kanallarının çalışmaması, iç ve dış talepteki azalma ve beklentilerin olumsuz etkilenmesi (DPT, 2009a; DPT, 2009b; ISO, 2009), 2008 yılının son çeyreğinden itibaren Türkiye ekonomisinin daralmasına yol açmıştır.

Küresel krizin yansımalarına bağlı olarak, Türkiye'den Ekim 2008'den başlayarak net sermaye çıkışı yaşanmıştır. Bunun sonucunda reel sektör, önceki yıllarda kolay ulaşabildiği dış finansman konusunda zorluklar yaşamıştır. 2008 yılında yüzde 191 olan bankacılık dışı özel sektörün orta ve uzun vadeli dış borç çevirme oranı, 2009 yılının ilk yedi ayında yüzde 73'e düşmüştür (DPT, 2009c). Türkiye'de bankacılık sisteminin yabancılaştırılarak özelleştirilmesi de, banka kredi kanallarının iç piyasaya açılmamasında rol oynamıştır. Finansman kanallarının açılmamasından en çok etkilenen kesim, küçük ve orta ölçekli işletmeler olmuştur.

Küresel krizin bir etkisi de, belirsizlikleri artırması ve güven ve beklentileri olumsuz etkilemesi olmuştur. Tüketiciler, tüketim kararlarını, yatırımcılar, yatırım kararlarını erteleme yoluna gitmişler ve ekonomik faaliyet durgunlaşmıştır.

Küresel kriz, kamu maliyesi performansını da olumsuz yönde etkilemiştir. Büyümedeki azalmaya paralel olarak, vergi gelirleri azalırken, reel sektörü canlandırmak için uygulamaya konan çeşitli vergi, prim vb. indirimleri ve muafiyetleri nedeni ile de, vergi gelirleri, bütçe tahminlerinin altında kalmıştır. Sosyal güvenlik primlerinin düşük kalması, sağlıkta dönüşümün yüksek maliyetleri, çeşitli kamu harcamalarındaki artış, bütçe açığı ve borç yükünü artırmıştır. 2009 yılı başında -10,4 milyar TL olarak öngörülen 2009 yılı merkezi yönetim bütçe açığı yılsonu itibarıyla, -52 milyar TL'ye ulaşmıştır. 29,8 milyar TL fazla vermesi öngörülen program tanımlı faiz dışı denge ise, -14 milyar TL açık vermiştir (T.C. Hazine Müsteşarlığı, 2010).

Türkiye, ihracatının yüzde 50'sine yakın bir bölümünü oluşturan Avrupa Birliğinde mali krizin etkilerinin reel ekonomiye yayılması sürecine paralel olarak, dış talep daralması ile karşı karşıya kalmıştır. 2008 Kasım ayından başlayarak, Türkiye'nin ihracatı azalmış ve ihracattaki bu düşüş, üretim ve istihdama yansımıştır.

Kriz öncesi büyüme hızında baş gösteren azalma, küresel krizin Türkiye'ye yansımalarına paralel olarak, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren daralmaya dönüşmüş ve 2009 yılında mali kuruluşlar dışında, hemen tüm sektörlerde ciddi küçülmeler yaşanmıştır.

Tablo 1. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYH, 1998 Fiyatlarıyla (Yüzde Değişim)

	2008					2009				
	I	II	III	IV	Top.	I	II	III	IV	Top.
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	7,3	-0,2	6,5	3,9	4,6	0,8	6,5	3,6	1,5	3,3
Balıkçılık	-7,7	11,8	-6,9	-10,4	-5,7	10,8	8,4	6,2	13,1	10,8
Madencilik ve Taşocakçılığı	8,4	7,7	3,9	2,7	5,4	-13,0	-15,3	-3,2	3,5	-6,7
İmalat Sanayi	8,5	3,9	-0,6	-12,0	-0,1	-22,3	-11,7	-4,5	12,8	-7,2
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su	8,3	5,9	4,0	-1,2	3,7	-6,1	-6,0	-4,8	1,5	-3,5
İnşaat	-3,1	-5,0	-9,6	-14,1	-8,1	-18,6	-21,1	-18,3	-6,6	-16,3
Toptan ve Perakende Ticaret	9,7	4,1	-1,7	-16,6	-1,5	-26,2	-15,2	-7,2	10,3	-10,4
Oteller ve Lokantalar	0,1	0,0	-6,0	2,9	-2,0	2,7	1,5	4,7	5,5	3,9
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	8,1	4,3	1,6	-7,5	1,5	-16,3	-10,3	-5,0	3,6	-7,1
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	9,3	9,6	8,0	9,4	9,1	10,8	7,5	7,8	8,1	8,5
Konut Sahipliği	1,5	1,6	2,5	3,5	2,3	4,5	4,8	3,8	3,4	4,1
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faal.	7,3	9,3	7,5	3,4	6,7	-0,4	1,9	6,4	10,0	4,5
Kamu Yön. Savunma, Zor. Sosyal Güv.	5,8	-1,0	-3,3	0,3	0,3	2,4	1,8	3,5	3,6	2,9
Eğitim	2,0	1,4	-0,6	1,8	1,2	0,7	1,3	3,3	3,1	2,0
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	5,8	2,9	2,2	2,1	3,3	0,8	2,9	4,5	4,9	3,2
Diğer Sosyal, Top. ve Kişisel Hizmet	3,2	3,1	0,2	0,5	1,8	-2,8	-2,0	0,8	-0,4	-1,1
Eviçi Personel Çalıştıran Hanehalkları	6,8	7,7	5,6	2,6	5,6	-1,9	0,3	4,5	7,2	2,3
Sektörler Toplamı	6,9	3,5	1,1	-5,5	1,3	-12,1	-6,8	-1,7	6,4	-3,5
Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık (-)	8,0	9,9	6,7	9,2	8,4	10,7	6,6	9,5	11,5	9,7
Vergi-Sübvansiyon	9,5	-2,0	1,9	-10,8	-0,6	-21,9	-7,8	-8,1	6,3	-8,2
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	7,0	2,6	0,9	-7,0	0,7	-14,5	-7,7	-2,9	6,0	-4,7

Kaynak: TÜİK

Ekonomideki bu daralmanın çalışma yaşamı açısından ilk doğrudan etkisi, istihdam üzerine olmuş ve Türkiye, 2009 yılında reel ekonomideki krizin, istihdam krizine dönüşmesi olgusu ile karşılaşmıştır.

Kuşkusuz Türkiye’de “istihdam yaratmayan büyüme” olgusunun varlığı ile kendisini gösteren bir istihdam krizi, krizden önce de mevcuttu. 2001 krizi sonrasındaki yüksek büyüme oranlarına ve bu büyüme ile birlikte gelen bir miktar istihdam artışına karşın, işsizlik oranları kriz öncesi dönemin üç puan üstüne çıkarak, yüzde 10 bandına yerleşmişti. 2004-2007 döneminde yıllık ortalama üretim artışı yüzde 7,3 olurken,

yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiş verilerle, yıllık ortalama istihdam artışı, yüzde 1,4 olmuştur. İmalat sanayinde ise, istihdamsız büyüme olgusu kendini kuvvetle göstermekteydi. 2005, 2006, 2007 yıllarında imalat sanayi sırasıyla, yüzde 11,9; yüzde 8,2 ve yüzde 8,4 oranlarında büyürken, istihdam artışı sırasıyla, yüzde 1,8; yüzde 1,6 ve yüzde 0,5 olmuştur.

2009 yılındaki işgücü piyasası gelişmeleri ise yüzde 10 bandındaki işsizlik oranının yüzde 14'e yükseldiğini göstermektedir.

Özellikle 2009 yılının ilk çeyreğinde, işsizlik oranının yüzde 16'ya, tarım dışı işsizlik oranının ise yüzde 19'a çıkması, ülkede ağır bir istihdam krizine işaret ederken, bu durumun bir sosyal krize dönüşeceği kaygısını da kuvvetlendirmiştir. Kriz döneminde en yüksek işsizlik oranları Şubat 2009'da yaşanmıştır. 2009 Şubat itibariyle, Türkiye genelinde yüzde 16,1'e tırmanmış olan işsizlerin oranına, eksik istihdamı ve iş bulması halinde çalışmaya hazır olanları da ekleyerek bulduğumuz gerçek atıl işgücü ya da türetilmiş işsizlik oranı, yüzde 29,2 olmaktadır.

Tablo 2. İşsizlik ve Atıl İşgücü (000 ve %)

YIL/AY	Açık İşsizler (1)	İş bulma ümidi olmayanlar (2)	İş aramayıp çalışmaya hazır olanlar(3)	Mevsimlik çalışanlar 4)	Eksik İstihdam (5)	İşsiz ve atıl işgücü (6)	Türetilmiş İşgücü (7)	İşsiz ve atıl işgücü Oranı %	Resmi İşsizlik Oranı %
2007 Yıllık	2 376	612	1 130	289	689	5 096	25 145	20,2	10,3
2008 Temmuz	2 353	541	1 176	144	858	5 072	26 836	18,9	9,4
Ağustos	2 439	530	1 190	179	797	5 135	26 847	19,1	9,8
Eylül	2 548	538	1 144	209	805	5 244	26 472	19,8	10,3
Ekim	2 687	615	1 177	299	838	5 616	26 723	21,0	10,9
Kasım	2 995	717	1 251	405	855	6 223	26 682	23,3	12,3
Aralık	3274	817	1481	426	855	6853	26733	25,6	13,6
2008 Yıllık	2 611	612	1 238	315	779	5 555	25 970	21,4	11,0
2009 Ocak	3 650	873	1 521	290	855	7 189	26 207	27,4	15,5
Şubat	3 802	701	1 392	543	1 229	7 667	26 218	29,2	16,1
2009 Yıllık	3 471	757	1 304	87	1 080	6 699	26 896	24,9	14,0
2010 Ocak	3 591	827	1 421	117	1 213	7 169	27 118	26,4	14,5

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, kendi hesaplamalarımız²

2 6= 1+2+3+4+5; 7=TÜİK İşgücü rakamları+2+3+4. TÜİK'in eksik istihdam tanımındaki değişiklik nedeni ile yayınlanmamış olan Aralık 2008 ve Ocak 2009 eksik istihdamının, Kasım 2008 ile aynı olduğu varsayılmıştır. 2009 ve 2010 eksik istihdam verileri, Zamana Bağlı Eksik İstihdam ve Yetersiz İstihdam toplamıdır.

2009 Şubat itibariyle, kentsel yerlerde resmi işsizlik oranı yüzde 18,1'dir. Kentsel yerlerde, genç nüfusta resmi işsizlik oranı daha da yüksek olup yüzde 30,1'dir. Bu oranlara atıl işgücünü oluşturan kalemleri de Türkiye geneline benzeştirerek eklersek, Şubat 2009'da kentsel yerlerde türetilmiş işsizlik oranı yüzde 31, genç nüfusta türetilmiş işsizlik oranı yüzde 43 olmaktadır. 2007 yılında 20,2 olan işsiz/atıl işgücü oranı, 2008 yılında yüzde 21,4'e, 2009 yılında yüzde 24,9'a tırmanmıştır.

Şubat 2009'da en yüksek düzeyine ulaşan işsizlik oranları, yılın ilk çeyreğinde yüzde -14,7 olan GSYH'deki daralmanın ikinci, üçüncü ve dördüncü çeyrekte sırasıyla -7,9 ve -3,3 olması ve dördüncü çeyrekte yüzde 6 ile pozitif dönmeye geçmesi ile yılsonu itibariyle yüzde 14 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3. İşgücü durumu (Yıllık)

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Kurumsal olmayan nüfus (000)	69 724	70 542	48 349	48 747	21 375	21 795
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	50 772	51 686	35 697	36 197	15 075	15 489
İşgücü (000)	23 805	24 748	16 063	16 585	7 742	8 163
İstihdam (000)	21 194	21 277	14 010	13 839	7 184	7 438
İşsiz (000)	2 611	3 471	2 053	2 746	558	724
İşgücüne katılma oranı (%)	46,9	47,9	45,0	45,8	51,4	52,7
İstihdam oranı (%)	41,7	41,2	39,2	38,2	47,7	48,0
İşsizlik oranı (%)	11,0	14,0	12,8	16,6	7,2	8,9
<i>Tarım dışı işsizlik oranı (%)</i>	13,6	17,4	13,1	17,0	15,4	19,1
<i>Genç nüfusta işsizlik oranı (%)</i>	20,5	25,3	22,6	28,2	15,5	18,9
İşgücüne dahil olmayanlar (000) -29	26 967	26 938	19 634	19 611	7 332	7 326

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü İstatistikleri

Tablo 3'te verilen, son bir yılın resmi işsizlik verilerine bakarsak, 2009 yılında Türkiye genelinde işsiz sayısı bir önceki yıla göre 860 bin kişi artarak 3 milyon 471 bin kişiye yükselmiştir. İşsizlik oranı ise 3 puanlık artış ile yüzde 14 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı 3,8 puanlık artışla yüzde 16,6; kırsal yerlerde ise 1,7 puanlık artışla yüzde 8,9 olmuştur. Türkiye'de tarım dışı işsizlik

oranı bir önceki yıla göre 3,8 puanlık artışla yüzde 17,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu oran erkeklerde geçen yılın aynı dönemine göre 3,7 puanlık artışla yüzde 16, kadınlarda ise 3,8 puanlık artışla yüzde 21,9 olmuştur.

Öte yandan, 2009 yılında işgücüne katılım oranı bir miktar artmıştır. Diğer kriz dönemlerinde olduğu gibi 2009 yılında da kentsel istihdam daralmakta ve kırsal istihdam artmaktadır. Bu olgunun arkasında, kriz döneminde kentsel alanda istihdam olanakları daralan insanların, tekrar tarımsal faaliyetlere dönmesi ile Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranının artması ve bu artışın özellikle tarımsal istihdam artışı olarak gerçekleşmesi olgusu yatmaktadır.

Türkiye’de kadınların çalışma yaşamı bağlamında karşı karşıya kaldığı ayrımcılık ve ayrışma, işgücü piyasalarına cinsiyet bazlı bakmayı zorunlu kılmaktadır. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı, erkeklere kıyasla son derece düşüktür. Kriz döneminde kadınların, gerek kentte gerekse kırsal yerlerde, işgücüne katılım oranının arttığını görüyoruz. Erkeklerin kentte ve kırsal işgücüne katılım oranlarında 0,4 puanlık bir artış olurken, kadınların işgücüne katılım oranı, kentte 1,5 puan, kırsal 1,7 puan artmıştır. İstihdam oranı açısından baktığımız zaman ise kadınların kentsel yerlerde istihdam oranı 0,4 puan, kırsal yerlerde istihdam oranı 1,4 puan artmıştır. Erkeklerin istihdam oranı ise kentsel yerlerde 2,3 puan, kırsal yerlerde 1,1 puan azalmıştır. Kadınların artan işgücüne katılma ve istihdam oranları, krizlerde gözlenen “ek işçi” etkisinin Türkiye için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Erkeklerin işsiz kalması ile kaybolan hane halkı geliri nedeniyle, kadınlar, işgücü piyasasına daha fazla girmekte ve istihdam oranlarını da artırmaktadır.

Tablo 4. İşgücü durumu, Erkek- Kadın (Yıllık)

	Kent 2008		Kent 2009		Kır 2008		Kır 2009	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Kurumsal olmayan nüfus (000)	24 184	24 165	24 275	24 472	10 405	10 970	10 725	11 070
15 +1 yaştaki nüfus (000)	17 721	17 796	17 875	18 321	7 195	7 878	7 493	7 996
İşgücü (000)	12 323	3 739	12 501	4 084	5 153	2 590	5 396	2 766
İstihdam (000)	10 892	3 117	10 587	3 252	4 706	2 478	4 819	2 619
İşsiz (000)	1 431	622	1 914	832	447	112	577	147
İşgücüne katılma oranı (%)	69,5	20,8	69,9	22,3	71,6	32,9	72	34,6
İstihdam oranı (%)	61,5	17,3	59,2	17,7	65,4	31,4	64,3	32,8
İşsizlik oranı (%)	11,6	16,6	15,3	20,4	8,7	4,3	10,7	5,3
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	11,8	17,8	15,6	21,5	14,5	20,9	18	24,6
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	5 398	14 236	5 374	14 237	2 043	5 290	2 097	5 229

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü İstatistiklerinden düzenlenmiştir.

İstihdamın işteki duruma ve ekonomik faaliyetlere göre yüzde dağılımını gösteren Tablo 5 de, kriz döneminde tarımsal istihdamın ve buna bağlı olarak ücretsiz aile işçiliğinin arttığını göstermektedir. Bu aynı zamanda korunmasız istihdamda bir artış anlamına da gelmektedir.

Tablo 5. İşteki Duruma ve Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam Edilenler

	Toplam %		Erkek %		Kadın %	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Toplam İstihdam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ücretli veya yevmiyeli	61,5	61,2	63,6	64,4	55,7	52,9
İşveren	6,2	5,5	7,8	7,0	1,5	1,4
Kendi hesabına	20,9	20,8	24,0	23,8	12,2	12,8
Ücretsiz aile işçisi	11,3	12,6	4,5	4,8	30,6	32,9
Ekonomik faaliyetler	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tarım	22,0	24,0	16,7	17,9	37,1	39,8
Sanayi	20,8	20,3	22,5	22,2	16,1	15,4
İnşaat	5,5	5,7	7,2	7,6	0,7	0,6
Hizmetler	51,7	50,0	53,6	52,3	46,1	44,2

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü İstatistikleri

Türkiye'nin istihdam krizinin tek boyutu, işsizlik değildir. İşgücüne katılım oranlarının kadınlar için düşüklüğü, işgücü piyasalarında ayrımcılık ve ayrışma, ücretsiz aile işçiliği ve kendi hesabına çalışmanın görece fazlalığı, tarımda ve tarım dışında kayıtdışı yaygınlığı, gerçek ücretlerde azalma, çalışma koşullarının düzensizleşmesi ve kötüleşmesi, sosyal güvenlik sisteminde katkıların artırılması, yararların azaltılması ve sendikasızlaşma, istihdam krizinin niteliksel boyutunu oluşturan ve kriz öncesinde de yapısal nedenlere dayalı olarak varlığını sürdürmüş olan diğer sorun alanlarıdır.

Bu sorun alanları içinde, Türkiye'nin kriz öncesi istihdam yapısına ilişkin olarak üzerinde durulması gereken önemli bir konu, kayıtdışı istihdamın oransal ağırlığıdır. 2004-2008 döneminde toplam istihdam içinde kayıtdışı istihdamın oranı, yüzde 50,1'den yüzde 43,5'e azalmış olmakla birlikte, önemini korumuştur.

Son yıllarda sınırlı ölçüde de olsa azalma eğilimine girmiş olan kayıtdışı çalışma oranı, kriz döneminde azalma eğilimini terk etmiş, 2009 yılında kayıtdışılık oranı yüzde 43,8 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında, tarım sektöründe yaptığı işten ötürü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı yüzde 87,8 iken, bu oran

2009 yılında yüzde 85,8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2008 yılında, tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışanların oranı yüzde 29,7 iken, bu oran 2009 yılında yüzde 30 olmuştur.

KRİZ DÖNEMİNDE İMALAT SANAYİNDE ÜCRETLER

Türkiye’de 2001 krizi sonrasında önemli reel ücret kayıpları yaşanmıştır. 2003’den sonra, reel ücretlerde sınırlı bir miktar artış olmakla birlikte, bu artışlar daha önceki kayıpları karşılamaya yetmemiştir.

Tablo 6. İmalat Sanayinde Reel Brüt Kazanç

Yıllar	Reel Brüt Kazanç Endeksi 1997=100		
	Devlet	Özel	Toplam
2000	128,3	99,0	106,1
2001	112,1	83,1	87,4
2002	95,3	79,7	80,3
2003	95,2	85,2	85,8
2004	97,5	86,3	85,7
2005	102,5	88,4	87,6
2006	102,0	90,3	88,9
2007	102,6	91,9	90,2

Kaynak: TÜİK, Üç Aylık Sanayi İstihdam Anketi, İmalat Sanayinde Ücret ve Kazanç, kendi hesaplamalarımız

2008 yılında özellikle kamu kesimi işçi ücretlerinin önderliği ile reel ücretlerde önemli bir gerileme yaşanmamış, ancak 2009 yılı, reel ücretlerde keskin bir düşüşün yaşandığı yıl olmuştur.

Tablo 7. İmalat Sanayinde Reel Brüt Ücret

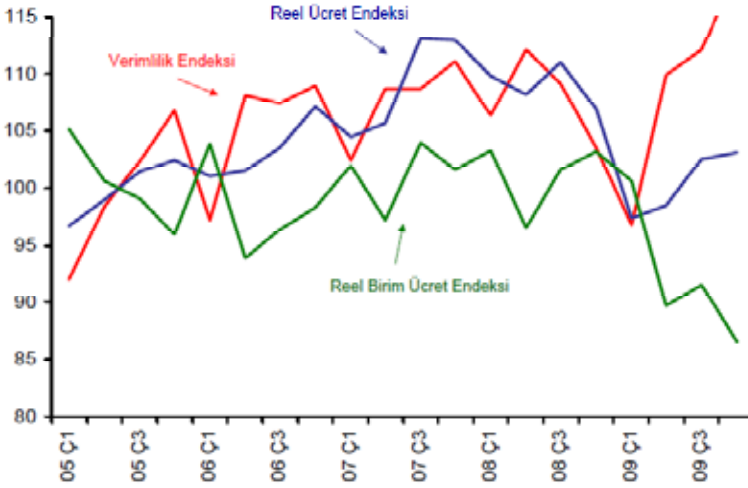
Yıllar	Reel Brüt Ücret Endeksi 2005=100
2005	100
2006	103,3
2007	109,1
2008	109,0
2009	100,3

Kaynak: TÜİK, Üç Aylık Sanayi İşgücü Girdi Göstergeleri

Sendikali işyerlerinde 2009 yılında bağtlanan toplu iş sözleşmelerindeki ücret zamları, reel ücretleri korumaya yetmemiş, ayrıca işçiler, ücretsiz izin vb. uygulamalarla, istihdamın korunmasına karşılık, ücret kazançlarındaki azalmayı kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Aşağıdaki grafik, 2009 yılında reel birim ücretlerdeki keskin düşüşü göstermektedir.³ On yıl önceki lokal krizlerde, yüksek enflasyon ve yüksek oranlı devalüasyonlar gerçek ücretlerde büyük düşüşleri kolaylaştırmışken, 2008-2009 küresel krizinde çoğu ülkedeki sınırlı fiyat ve kur oynamalarının, gerçek ücretlerdeki dramatik düşüşleri zorlaştıracığı düşünülebilir. Ayrıca kriz dönemlerinde ücretlerdeki aşağı doğru uyarlanmasının, diğer ekonomik değişkenlere kıyasla gecikmeli olacağını da belirtmek gerekir (ILO, 2009c). Bu tespitlere karşın, Türkiye’de kriz döneminde, düşük enflasyon ortamında da, emeğin yoğunlaştırılması yoluyla, reel birim ücretlerde hızlı ve önemli bir düşüşün yaşandığı gözlemlenmektedir.

Grafik 1: Toplam Sanayi Sektöründe Verimlilik ve Ücretler (Çalışılan Saat Başına)

Kaynak: TÜİK, Üç Aylık Sanayi İşgücü Göstergeleri, Sanayi Üretim Endeksi, Grafik Hazine Müsteşarlığı

KRİZE KARŞI ÖNLEMLER

Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye’de de krize karşı “önlem paketleri” adı altında, iç ve dış talebin canlandırılmasını, serma-

³ Üretim endeksi/İstihdam endeksi= Üretkenlik endeksi
Nominal ücret endeksi/Üretkenlik endeksi= Nominal birim ücret endeksi
Nominal birim ücret endeksi/TÜFE=Birim ücret endeksi

ye girişlerinin artırılmasını ve iç kredi kanallarının açılmasını amaçlayan bazı önlemler alınmıştır.

Hazine Müsteşarlığı, gerek Hükümet, gerekse Merkez Bankası tarafından alınan önlemleri, piyasalara para akışını destekleyecek bankacılık sektörü ile ilgili önlemler başta olmak üzere, “Likidite Destekleri”, KDV ve ÖTV indirimleri sağlayan “Vergi Destekleri”, “Yatırım Destekleri”, “Üretim ve İhracata Yönelik Kredi ve Garanti Destekleri”, “Kredi Kullanımı ve Kredi Kartlarına İlişkin Düzenlemeler”, “AR-Ge Destekleri” ve İstihdam Destekleri” olarak gruplandırmaktadır (T.C. Hazine Müsteşarlığı, 2009). Çeşitli gelir ve harcama tedbirlerini içeren destek paketlerinin, bütçeye maliyetinin, GSYH’ya oran olarak, 2008, 2009 ve 2010 yılları için sırasıyla yüzde 0,8; yüzde 2,1 ve yüzde 1,6 civarında olacağı öngörülmüştür (DPT, 2009b).

En son Ağustos 2009’da yenilenen bu listenin içeriğinin de gösterdiği gibi, Türkiye’nin kriz önlemleri, mali ve sınai sermayeye kaynak aktarmaya ve seçilmiş dayanıklı tüketim mallarının fiyatlarını ucuzlatarak, yurtiçi tüketim talebini canlandırmaya ağırlık veren bir yaklaşıma dayandırılmıştır.

İşgücü piyasasına yönelik önlemler arasında, aktif işgücü piyasası politikaları olarak işverenlere sağlanan istihdam teşvikleri, İŞKUR vasıtasıyla sağlanan mesleki eğitim ve toplum yararına çalışma ön plana çıkmaktadır. Pasif işgücü piyasası politikaları kapsamında ise kısa çalışma ödeneği ve ücret garanti fonuna ağırlık verilmiştir. Son derece kısıtlayıcı hükümler içeren işsizlik sigortasından yararlanma koşullarında iyileşme sağlanmamış, yalnızca bağlanan işsizlik ödeneğinde sınırlı bir iyileşmenin yolu açılmıştır. Asgari ücretlerde artış, kamu kesimi işçi ücretlerinde ve memur maaşlarında artış, emekli aylıklarında ve diğer primsiz ödemelerde iyileşme yoluyla sağlanacak emek lehine bir mali canlandırmanın ise tercih edilmediği görülmektedir.

KRİZE KARŞI AKTİF İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI

Kriz karşıtı aktif işgücü piyasası önlemleri esas olarak iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi, işgücü maliyetlerini düşürmeye ve böylece işverenlerin işgücü talebini artırmaya yönelik önlemlerdir. İşgücü maliyetlerini düşürmek için de esas olarak sigorta prim teşviklerinden yararlanılması öngörülmüştür. “İstihdam Paketi” olarak anılan 15 Mayıs 2008 tarih ve 5763 sayılı Yasayla getirilen uygulama-

lar, işverenlere sağlanan prim teşviklerinin ilk temel düzenlemesini oluşturmuştur.

Buna göre, mevcut istihdama ilave olarak maddenin yürürlük tarihinden sonra bir yıl içinde işe alınan, kadınların ve 18-29 yaş arası gençlerin SSK işveren priminin, sigorta primine esas kazancın altı ile sınırlı olmak üzere, 5 yıl boyunca kademeli olarak İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanması öngörülmüştür. Düzenlemeye göre, teşvikten son olarak 30 Haziran 2010 tarihinde işe girenler yararlanabileceğinden, teşvik unsurlarından yararlanma süresi 30 Haziran 2015 tarihinde sona erecektir. Bu teşviklerle sağlanan ek istihdama ait veriler, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından tutulmakta ve prim ödemeleri için İşsizlik Sigortası Fonuna talepte bulunmaktadır. Bu verilere göre yaratılan kadın ve genç istihdamı Aralık 2009 yılı itibarıyla, yaklaşık 53 bin 296'dır. Bunun 27 bin 322'si kadın istihdamıdır. 2009 yılında, SGK'na, genç ve kadın istihdamı prim teşviki kapsamında İşsizlik Sigortası Fonundan 81 milyon TL transfer yapılmıştır.

18 Şubat 2009 tarih ve 5838 sayılı Bazı Yasalarda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasayla, 5763 sayılı Yasayla öngörülen, mevcut istihdama ilaveten "bir yıl" içinde işe alınmış olmak şartı, iki yıla çıkartılmış ve teşvikten yararlanma şartı, yürürlük tarihinden önceki son 6 ayda veya 2008 Aralık ve 2009 Ocak aylarında kayıtlı olarak çalışmamış olmak şeklinde esnetilmiştir.

İstihdam paketiyle yüzde 6 olan zorunlu çalıştırma oranı, özel sektör için yüzde 3'e indirilmiştir. Kamu sektörü ise yüzde 4 özürlü ve yüzde 2 terör mağduru zorunlu istihdamla yükümlü kılınmıştır. Yasa ile özürlülerin sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamının Hazinece karşılanması öngörülmektedir. Böylece daha önce bu kapsamda özürlü çalıştıran işverenler de aynı şartlarda prim teşvikinden yararlanabileceklerdir. Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre bu teşvikten yararlanılarak istihdam edilen 4 Bin 469'u kadın ve 23 Bin 855'i erkek, toplam 28 Bin 324 özürlü bulunmaktadır. Teşvik, eski istihdamı da kapsadığından yaratılan yeni istihdamın kaç kişi olduğu bu verilerden anlaşılamamaktadır.

İstihdam paketi kapsamındaki bir diğer teşvik, işçilerin malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primlerinden işveren hisselerinin beş puanlık bölümünün Hazinece karşılanmasıdır. Bu önlem Ekim 2008 tarihinden itibaren geçerli olduğu için esas uygulama zeminini 2009'da bulmuştur. 2009 yılında SGK'na 5 puan prim teşviki kapsamında merkezi yönetim

bütçesinden 3 milyon 357 bin TL aktarılmıştır. Uygulanan sigortalı sayısı ise 5 milyon 126 bin 556 kişi olmuştur. 5 puanlık prim indiriminin istihdam üzerine etkisini analiz eden bir çalışma yapılmamıştır.

11 Ağustos 2009 tarihinde kabul edilen 5921 sayılı İşsizlik Sigortası Yasası ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Yasayla da istihdama ilişkin kimi yeni prim teşvikleri getirilmiştir. Bu yasayla, işverenlere ilave istihdam yaratmaları koşulu ile ek prim teşvikleri sağlanmaktadır.

İlk olarak, işverenler, işsizlik ödeneğine hak kazanmış bir kişiyi işe aldıklarında, bu kişiler, çalıştıkları sürece, kısa vadeli sigorta kolları priminin 1 puanlık kısmı, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası priminin tamamı, genel sağlık sigortası priminin tamamı, İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanacaktır. Ancak, söz konusu primlerin İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanabilmesi için, işverenlerin sigorta prim borcunun olmaması gerekmektedir. Uygulama, işe alınan işçinin işsizlik sigortasından yararlanmayı hak ettiği süre ile sınırlıdır. 2009 yılı Aralık ayı itibarıyla bu yasa hükmü kapsamında istihdam edilen sigortalıların sayısı, 16 bin 690'ı kadın, 38 bin 43'ü erkek olmak üzere toplam 55 bin 93 kişidir.

İkinci olarak, 2009 yılının Nisan ayında bildirilen sigortalı sayısına ek olarak, 31 Aralık 2009 tarihine kadar işe alınan ve fiilen çalıştırılanlar için, prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primlerinin işveren hisselerine ait tutarı, altı ay boyunca, İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanacaktır.

Bu uygulama, 5 Şubat 2010 tarih ve 5951 sayılı Yasa ile Ekim 2009 tarihine kadar işe alınan ve fiilen çalıştırılanlar için 31 Aralık 2010 tarihine kadar uzatılmıştır.

İstihdam üzerindeki prim yüklerini azaltmaya yönelik, bir başka teşvik de Yeni Yatırım Teşvik Paketindeki Sigorta Primi İşveren Teşviki Uygulamasıdır. Bakanlar Kurulu, 14 Temmuz 2009 tarihinde 2009/15199 Sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar”ın yürürlüğe konmasını kararlaştırarak, yeni Teşvik Sistemini açıklamıştır. Kararın Uygulama Tebliği (2009/1), 28 Temmuz 2009 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

Yeni teşvik sistemi, Büyük Proje Yatırımları, Bölgesel ve Sektörel Teşvik Sistemi ve Genel Teşvik Sistemi olmak üzere üç grup olarak, yeni yatırımlara verilen teşvikleri belirlemektedir.

Teşviklerin bölgesel uygulamasında, Türkiye, İstatistikî Bölge Sı-

nıflandırmasının 2. Düzey illerinin gruplaması ile oluşan 4 bölgeye ayrılmıştır.

Düzenlemeyle sunulan teşvik araçları, kurumlar ve gelir vergisi indirimi; az gelişmiş bölgelere yatırım için kullanılacak kredilerin faizinin bir bölümünün karşılanması; yatırım yeri tahsisi ve makine – teçhizat alımlarında. KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyetidir.

İstihdamın teşvikine yönelik olarak da, yeni istihdama ait SSK primi işveren payının belirli bir süre, Hazine tarafından karşılanması öngörülmektedir. Yeni teşvik sisteminden, 31 Aralık 2010'a kadar başlatılan yatırımlar yararlanacaktır. Yeni Teşvik Paketi ile 1'inci bölgede bulunan yatırımlara 2 yıl süreyle, SSK Primi İşveren Hissesi Desteği verilirken, bu süre, bölgelere göre aşamalı olarak artarak, 4'üncü bölgede, 7 yıla çıkacaktır. İşveren hissesine ait primlerin karşılanabilmesi için, işverenlerin çalıştırdıkları sigortalılarla ilgili olarak, sigortalıların tamamına ait sigorta primlerinin, hazinece karşılanan kısım hariç, ödenmiş olması şarttır.

Yeni Teşvik Paketinden önce de, yatırımlarda devlet yardımları hakkında kararlar çerçevesinde teşvik edilen yatırımlara bağlı olarak gerçekleştirilecek istihdam için, çeşitli sigorta prim teşvikleri bulunmaktaydı. Bu bağlamda 29 Ocak 2004 tarih ve 5084 sayılı Yasa ile bu yasa 5228, 5350, 5568, 5615 ve son olarak 5838 sayılı Yasayla uygulama ve yararlanma koşulları açısından yapılan çeşitli değişikliklere değinmek gerekir. Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre, 2009 itibariyle işverenler, 500 binin üzerinde işçi için sigorta prim desteği almaktadırlar.

Ayrıca, 12 Mart 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun kapsamında, 16 bin civarında işçi için işverenlere prim desteği sağlanmaktadır.

Aktif işgücü piyasası kapsamındaki kriz karşıtı ikinci önlem grubu, işgücünün vasfını yükselterek işverenin işgücüne olan talebini artırmaya yönelik mesleki eğitim programlarıdır.

5763 sayılı Yasa ile getirilen İstihdam Paketi ile işgücü piyasasına yeni girenlerle, işgücü piyasasında daha önce bulunmakla birlikte halen işsiz olanların da aktif istihdam faaliyetleri çerçevesinde, İşsizlik Sigortası Kapsamına alınması sağlanmıştır. Böylece, İşsizlik Sigortası fonlarının kullanım alanı, Fonun sigorta mantığının dışına çıkılarak, prim ödemeyenleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Yeni düzenleme

ile sigortalı olmasa da Kuruma kayıtlı olan diğer işsizler için, iş bulma, danışmanlık hizmetleri, mesleki eğitim, işgücü uyum, toplum yararına çalışma ve staj hizmetleri için yapılacak giderlerin, İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanmasına olanak sağlanmıştır. Bu amaçla işsizlik sigortası primi olarak bir önceki yıl içinde, Fon'a aktarılan devlet payının yüzde 30'unun bu hizmetlerin karşılanmasına ayrılması, bu oranın, Bakanlar Kurulu Kararı ile yüzde 50'ye çıkartılabileceği öngörülmüştür. 15 Haziran 2009 tarihinde bu oran, 2009 ve 2010 yılları için yüzde 50'ye çıkarılmıştır. İŞKUR, sağlanan bu olanakla, kendisine 2009 ve 2010 yılları için 10 bini girişimcilik; 100 bini staj eğitimi olmak üzere, 200 bin kişiyi kapsayacak bir mesleki eğitim hedefi ve 120 bin kişi için Toplum Yararına Çalışma hedefi koymuştur.

2009 yılında düzenlenen programlara, 120 bin 99'u erkek 93 Bin 753'ü kadın olmak üzere, 213 bin 852 kişi katılmıştır. Aktarılan kaynak miktarı, 2009 için 595 milyon TL olmuştur. 2010 yılında, bu miktarın 595 milyon TL olması planlanmış bulunmaktadır. Böylece, İŞKUR İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları kanalıyla, özel ve kamu kuruluşlarından hizmet satın alarak düzenlediği aktif istihdam programları için, iki yılda, bir milyar TL'lik bir kaynak kullanmış olacaktır.

İŞKUR'un aktif işgücü programlarından yararlananların sayısı, en çok genel işgücü yetiştirme kurslarında kendini göstermiş ve bu kurslara katılanların sayısı 2008'de 420'den 2009'da 108.000'e çıkmıştır. Bu artışın bir nedeni de, mesleki eğitim seminerlerinin, meslek edindirmenin yanı sıra, günlük olarak kursiyere ödenen 15 TL nedeniyle de, kriz koşullarında cazibe odağı haline gelmesidir.

Bu kursların bir kısmı istihdam garantili kurslardır. Ancak bu yolla sağlanan istihdam görelisi olarak düşük kalmaktadır. İŞKUR'un verdiği bilgiye göre, bu yolla sağlanan istihdam, 2009 yılı için, yaklaşık 15 bindir.

Asgari ücret ödenen toplum yararına çalışma programlarında, yaklaşık 45 bin kişiye, kısa bir eğitim sürecinden sonra, 6 ay süre ile okullarda ve diğer bazı kamu hizmetlerinde istihdam sağlanmıştır.

İŞKUR'un günde 15 TL ödediği staj programı ise hedeflenenin çok altında kalmış, 2009 yılı için yalnızca 1.285 stajyer şirketlerce istihdam edilmiştir. Girişimcilik eğitimi de hedeflenenin altında kalmış ve 19 kişi bu eğitimden yararlanmıştır.

İŞKUR'un, kurslara katılanların işgücü piyasasındaki konumlarını en az bir yıl izlemesi yönetmelik hükmü olmakla birlikte, İŞKUR kurs-

lara ilişkin bir etki analizi yapmış değildir.

İŞKUR'un bu aktivasyon programlarının, kriz döneminde yüzde 14 bandına oturan işsizlik oranları karşısında, yalnızca niteliksel değil niceliksel açıdan da kayda değer bir istihdam yaratamayacağı görülmektedir.

Tablo 8. İşgücü yetiştirme kursları ve mesleki rehabilitasyon faaliyetleri, 2009

Kurs Türü	Katılan Kursiyer Sayısı		
	Erkek	Kadın	Toplam
Cazibe merkezleri projesi	214	236	450
Çalışanların mesleki eğitimi	387	0	387
Eski hükümlülere yönelik kurslar	234	30	264
GAP II	5.564	6.290	11.854
GAP II toplum yararına çalışma programı (TYÇP)	721	118	839
Girişimcilik	0	19	19
Hibe projeleri	5.689	4.460	10.149
Hükümlülere yönelik kurslar	3.966	116	4.082
İşgücü yetiştirme kursları / istihdam garantili	10.783	10.825	21.608
İşgücü yetiştirme kursları/genel	54.895	53.735	108.630
İşgücü yetiştirme kursları/işsizlik sig. kapsamında	200	170	370
İşgücü yetiştirme kursları/kendi işini kur.yönelik	2.490	4.165	6.655
İşgücü yetiştirme kursları/TYÇP	32.508	12.120	44.628
İşsizlik sigortası meslek edindirme	7	6	13
Özürlü kursları	1.714	905	2.619
Staj	727	558	1.285
Toplam	120.099	93.753	213.852

Kaynak: İŞKUR Aralık 2009 İstatistik Bülteni

KRİZE KARŞI PASİF İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI

Krize karşı pasif işgücü piyasası politikaları kapsamında işsizlik sigortası, kısa çalışma ödeneği ve ücret garanti fonuna değinmek gerekir.

Aktif işgücü politikaları kapsamında benimsenen, işverenlere tanıyan sigorta prim teşvikleri, fona prim katkısı olmayan işsizler için mesleki eğitim, toplum yararına çalışma, staj ve benzeri programlar, işsizlik

sigortası fonunun kaynakları kullanılarak finanse edilirken, işsizlerin fondan yararlanmalarına yönelik, yalnızca tali bir iyileştirme yapılmıştır. 4477 sayılı İşsizlik Sigortası Yasasının üçüncü maddesinde yapılan değişiklikle, işsizlik ödeneğinin hesaplanmasında asgari ücretin netinin değil, brütünün esas alınacağı hükmü getirilerek, işsizlik ödeneğinden yararlanma koşulları ve süreleri iyileştirilmeksizin, işsizlik ödeneğinde bir miktar iyileşme sağlanmıştır.

Daha önce, İş Yasası kapsamında düzenlenen kısa çalışma ve ücret garanti fonu uygulamaları, İşsizlik Sigortası Yasasında yeniden düzenlenerek; Basın İş Yasası ve Deniz İş Yasasına tabi olanların da Ücret Garanti Fonu ve Kısa Çalışma Ödeneğinden yararlanabilmelerine olanak sağlanmıştır. Ücret Garanti Fonuna ilişkin düzenleme ile Fondan yararlanacakların kapsamı genişletilmiş, işçinin Fondan yararlanabileceği haller arasına işverenin iflasın ertelenmesi nedeniyle, ödeme gücüne düşmesi hali eklenerek, işçinin Fondan yararlanabileceği haller çoğaltılmış, ücretin ödendiği sürece ilişkin sınırlar kaldırılmıştır.

Ücret Garanti Fonundan faydalanan kişi sayısının ve yapılan ödeme miktarının 2009 yılında önemli ölçüde arttığı görülmektedir.

Tablo 9. Yıllar İtibariyle Ücret Garanti Fonundan Yapılan Ödemeler

YILLAR	KİŞİ SAYISI	ÖDEME MİKTARI (TOPLAM), TL
2005	1269	3.352.330
2006	1134	1.640.989
2007	2223	3.602.134
2008	827	1.071.806
2009	12 371	22.338.534

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Bültenleri

2009 yılında işgücü piyasalarına yönelik bir düzenleme, 18 Şubat 2009 tarihli 5838 sayılı Yasa ile getirilmiştir. Bu yasa, esas olarak, kriz ortamlarında, kısa çalışma ödeneğinden yararlanma koşullarında iyileştirmeler sağlamaktadır. Önce İş Yasası, daha sonra da, İşsizlik Sigortası altında düzenlenen kısa çalışma ödeneği uygulamasına göre, işverenin, genel ekonomik kriz veya zorlayıcı nedenlerle, işyerindeki haftalık çalışma sürelerini geçici olarak azaltması (kısa çalışma) ya da işyerinde faaliyeti tamamen veya kısmen, geçici olarak durdurması ve bu durumu İŞKUR'a bildirip Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın uygunluk onayını alması halinde, işsizlik ödeneğine hak kazanma koşullarını yerine getiren işçiler için, kısa çalışma ödeneği uygulaması başlatılabilir.

mekteydi. Bu koşullar oluşmuş ise, işçilere çalıştırılmadıkları süre için, işsizlik sigortası kaynaklarından, kısa çalışma ödeneği ödenmekte, ancak, kısa çalışma süresi, zorlayıcı nedenin devamı süresini ve herhalde üç ayı aşmamaktaydı. Günlük KÇÖ miktarı da, gene işsizlik ödeneği miktarı kadardı. Üstelik “KÇÖ olarak yapılan ödemeler başlangıçta belirlenen işsizlik ödeneği süresinden düşülür” hükmüne yer verilmekteydi. Başka deyişle, işçilere işsizlik ödeneğine ek bir hak getirilmiş olmamakta, KÇÖ’den yararlananların kalıcı işsizliğe dönüşmeleri halinde, KÇÖ süresi işsizlik ödeneği süresinden mahsup edilmekteydi. Bu sınırlayıcı koşullar nedeniyle, kriz yılı sayılabilecek 2008 yılında, kısa çalışma ödeneğinden hiç kimse yararlanmamıştır. Ocak 2009’a sarkan başvurular göz önüne alınmış bile olsa, uygulamanın son derece sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

18 Şubat 2009 tarih ve 5838 sayılı Bazı Yasalarda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasayla, kısa çalışma için öngörülen süre ve kısa çalışma ödeneği için öngörülen miktar arttırılmıştır. Buna göre, 2008 ve 2009 yıllarında, kısa çalışma için yapılan başvurularla sınırlı kalmak üzere, kısa çalışma için öngörülen azami üç aylık süre, altı ay olarak uygulanacaktır. Kısa çalışma ödeneği miktarı, yüzde 50 oranında artırılarak ödenecek ve kısa çalışma ödeneği olarak yapılan ödemeler, başlangıçta belirlenen işsizlik ödeneği süresinden düşülmeyecektir. Bu maddenin yayımı tarihinden önce, uygunluk tespiti yapılan kısa çalışma başvurularında, süre, işverenin talebi halinde, aynı koşullarla ve bu maddede öngörülen süreyi aşmamak kaydıyla uzatılacaktır. Bu maddede öngörülen ödenek miktarı aynı kalmak kaydıyla, kısa çalışma süresini altı ay daha uzatmaya, Bakanlar Kurulu yetkilidir. Ancak, bu dönemde kısa çalışma ödeneği olarak yapılan ödemeler, başlangıçta belirlenen işsizlik ödeneği süresinden düşülecektir. Bu iyileştirmelerden sonra kriz nedeniyle yapılan kısa çalışma başvuruları, hızla artmıştır. 2009 yılında, kısa çalışma ödeneğinden yararlanan işçi sayısı 508 bin 253 kişi olmuştur. Kısa çalışma süresi, Mart 2010’da 6 ay daha uzatılmıştır.

Tablo 10. Kısa çalışma Ödemeleri

Yıllar	KİŞİ SAYISI	ÖDEME MİKTARI
2005	21	10.566,00
2006	217	64.398,01
2007	40	22.051,13
2008	650	70.639,73
2009	508.253	162.506.260,69

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Bültenleri

Kısa çalışma ödeneği kararı verilmeden önce, iş müfettişlerinin işyerlerinde yaptıkları denetim, kısa çalışma uygulaması süresince devam

ettirilememektedir. Kısa çalışma ödeneği alan işçilerin, işyerlerinde çalıştırılmaya devam ettirilmesi, ancak işçi şikayetleri üzerine denetim konusu olabilmektedir.

KRİZ DÖNEMİNDE İŞSİZLİK SİGORTASI FONLARININ AMAÇ DIŞI KULLANIMI

2008 yılında İstihdam Paketiyle getirilen, daha sonra 5921 sayılı yasa ile genişletilen tartışmalı bir düzenleme, 2008 yılında Fonun nema gelirlerinden 1 trilyon 300 milyar TL'lik bir bölümünün ve 2009-2012 yıllarında Fon tarafından tahsil edilecek nema gelirlerinin dörtte birinin, Yüksek Planlama Kurulu kararına göre, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki yatırımlar ile bölgesel ekonomik ve sosyal kalkınmaya yönelik yatırım alanlarında kullanılmak kaydıyla ilgili daire bütçelerine ödenek olarak aktarılması olmuştur.

5921 sayılı Yasa ile bu imkan daha da genişletilmiş ve kullanılacak oran, 2009 ve 2010 yılları için, dörtte birden, dörtte üçe çıkartılmıştır. Bu değişiklikle, 2009 yılında 4,1 milyar TL'nin İşsizlik Sigortası Fonundan bütçeye aktarılması sağlanmıştır. Faiz oranlarındaki düşmeye paralel olarak, bir miktar azalış beklenmekle birlikte, 2010 yılında da, İşsizlik Sigortası Fonundan bütçeye 4 milyar TL aktarılacağı düşünülmektedir. Dünyanın pek çok ülkesinde kriz koşullarında alınan önlemler arasında işsizlik sigortasından yararlanma koşullarının iyileştirilmesi bulunmaktadır (Khatiwada, 2009). Türkiye, tersine bir uygulamayla, işsizlik sigortası fonlarının işsizlere değil, kamu açıklarını kapatmak üzere fonlarının bütçeye aktarıldığı tek örnektir. 5763 sayılı Yasada, *“Aktarılacak kaynakla gerçekleştirilecek yatırımlardan elde edilecek getiriler ile varlık satışlarından elde edilecek gelirlerin, Yüksek Planlama Kurulunca belirlenecek oranının, kullanılan kaynak tutarını aşmamak kaydıyla Fona aktarılacağı.”* ifade edilerek Fon kaynaklarının ilerde iade edileceği hükme bağlanmakla birlikte, bu iadenin ne zaman ve nasıl yapılacağı belirsizdir.

İşsizlik Sigortası Fonundan bütçeye kaynak aktarılmasının dışında, diğer bazı düzenlemelerle de işsizlik sigortası fonlarının, sigorta mantığının ve işsizlik sigortasının amaçlarının dışında kullanılması söz konusu olmuştur. Bu kapsamda, başta mesleki eğitim olmak üzere, kurumun hizmetlerinden, prim ödeyenler dışındaki “kuruma kayıtlı diğer işsizler”in de yararlandırılması, İşsizlik Sigortası Fonundan genç işçi ve kadın işçi istihdamına ve yeni işçi alan işverenlere prim desteği sağlan-

ması gibi uygulamalara değinilebilir.

Bu uygulamalar sonucunda, İşsizlik Sigortası Fonu gelir-gider den-
gesinde, diğer giderler başlığı altında toplanan Fonun amacı dışındaki
harcamalar, Fonun amacı doğrultusundaki sigorta giderlerinin çok üstü-
ne çıkmıştır. 2007 yılında sigorta giderleri, diğer giderlerin 4 katı iken,
kriz döneminde durum tersine dönmüş, 2009 yılında diğer giderler si-
gorta giderlerinin 4,6 katı olmuştur.

Tablo 11. İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi

	2007	2008	2009	2010
			(1)	(2)
	(CARİ FİYATLARLA MİLYON TL)			
I-GELİRLER	7,390	9,587	9,382	9,054
-PRİM GELİRLERİ	2,413	3,090	2,919	3,320
-DEVLET KATKISI	814	1,022	986	1,107
-FAİZ GELİRLERİ	4,100	5,367	5,389	4,531
II-GİDERLER	404	1,940	6,290	5,011
-SİGORTA GİDERLERİ	324	475	1,328	883
-DİĞER GİDERLER	81	1,464	4,961	4,128
III-GELİR-GİDER FARKI	6,986	7,647	3,092	4,043
IV-TOPLAM FON VARLIĞI	30,712	38,359	41,451	45,494

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

Kaynak: DPT, 2009b

SONUÇ

Türkiye'ye yönelik sermaye girişlerinde azalma, bankacılık sis-
temine dayalı kredi kanallarının çalışmaması, dış talepteki azalma ve
tüketim ve yatırım kararlarının olumsuz etkilenmesi ile Türkiye'ye ta-
şınan küresel kriz, mevcut istihdam krizini hızla derinleştirmiştir. 2009
yılı sonu itibarıyla, işsizlik oranını, ortalama üç puan yükselterek, ge-
nelde yüzde 14, tarım dışında yüzde 16,6 düzeyine taşımıştır.

Türkiye'de küresel krizin, ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini
sınırlandırmak amacıyla, 2008 yılı ortalarından itibaren, esas olarak
işletmeleri desteklemeye yönelik, çeşitli istihdam teşvikleri benimsen-
miştir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve İŞKUR istihdam desteklerinin oluşumunda ve uygulanmasında aktif rol üstlenmişlerdir.

İstihdam desteklerinin bir bölümü, işgücü maliyetlerini azaltarak işverenlerin işgücü talebini artırmaya yöneliktir. Bu desteklerin başında ilave istihdam ve yeni yatırımlardaki istihdam için prim indirimleri gelmektedir. Gençler ve kadınlar gibi belirli grupların istihdamının teşviki de bu yolla yapılmıştır.

İşgücünün verimliliğini artırarak, işverenlerin işgücüne taleplerini artırmayı temel alan diğer aktif işgücü politikaları kapsamında ise, İŞKUR tarafından gerçekleştirilen mesleki eğitim faaliyetleri, kişilere girişimcilik danışmanlığı ve eğitimi verilmesi, işbaşı eğitimleri çerçevesinde stajların desteklenmesi söz konusudur. Mesleki eğitim faaliyetlerinde eğitim süresince katılımcılara günlük 15 TL ödeme yapılması, girişimcilik eğitimleri sonunda, bazı projelere 4 bin TL hibe yapılması ve stajyerlere 6 aya kadar İŞKUR tarafından günde 15 TL ödeme yapılması, büyük kısmında istihdam garantisi olmayan bu programları, işsiz kesimler için cazibeli kılan unsur olmuştur.

İstihdam destekleri kapsamında, İŞKUR tarafından yürütülen bir başka uygulama da, toplum yararına çalışmadır. Okul, hastane vb. sağlık kurumlarındaki bakım ve onarım işleri, ağaçlandırma ve erozyon kontrolü, çevre düzenlemesi ve arazi ıslahı, park ve bahçe düzenlemesinde geçici olarak çalıştırılan işsizlere, kısmi veya tam gün çalışmalarına göre asgari ücret üzerinden ödeme yapılmaktadır.

Pasif işgücü piyasası politikaları kapsamında, işsizlik ödeneğinin yüzde 11 oranında artırılması, kısa çalışma ödeneği ve ücret garanti fonundan yararlanmalar göze çarpmaktadır.

Kriz döneminde, emek gelirlerinin artırılması vasıtasıyla iç talep yaratılması yoluna gidilmemiştir. Ayrıca geniş emekçi kesimlerin tükettikleri temel mal ve hizmetlerin fiyatlarını düşürmeye yönelik mali önlemler de alınmamıştır.

İşsizlik sigortası fonlarının, başta Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki yatırımlar ile bölgesel ekonomik ve sosyal kalkınmaya yönelik yatırımlarda kullanılmak kaydıyla, ilgili daire bütçelerine ödenek aktarılması, Hükümet tarafından bu fonlarla istihdam yaratılacağı gerekçesi ile savunulmuştur. Ancak, işçi ve işveren sendikaları konfederasyonları tarafından ısrarla karşı çıkılan bu uygulama ile Fon, gerçek amaçları dışında kullanılmış olmaktadır.

Türkiye'nin küresel kriz nedeniyle derinleşen, ancak krizden önce

de var olan, istihdam krizinin arkasında, yüksek faiz oranları sayesinde oluşan döviz bolluğu ve TL'nin aşırı değerlenmesi karşısında, sanayi üretiminin bir yandan sermaye yoğun üretime yönelirken, bir yandan da ara mallarında, büyük ölçüde ithalata bağlı hale gelmesi ve yurtiçi ara malı sanayilerinin ithal sanayi ürünleri ile ikame edilmesi süreci yatmaktadır. Öte yandan, küresel rekabet koşulları, emek yoğunluğunun artmasına dayalı verimlilik artışlarına da yol açarak, bu süreci destekleyen bir unsur olmuştur. 2001 krizi sonrası dönemde, işsizlik oranlarının kriz öncesi döneme göre yüksek seyretmesi, imalat sanayindeki istihdamsız büyümenin yanı sıra, tarım sektörünün daralması ve tarımsal istihdamın azalması, özelleştirilen işletmelerde yeniden yapılanma yoluna gidilmesi gibi, IMF gözetiminde sürdürülen kriz sonrası uyum sürecinin öğelerine de bağlıdır. Tarıma yönelik desteklerin milli gelire oranının geriletilmiş olması, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin düzenleyici işlevinin zayıflaması, tarımın bir dönem net ithalatçı konumuna gelmiş olması, bu politikalar kapsamındadır. Hizmet sektöründe ise, tarımdaki istihdam kayıplarını karşılayacak ve sanayinin düşük istihdam esnekliğini telafi edecek düzeyde istihdam yaratılamamıştır. Öte yandan, yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiş olan verilerle, 2004-2007 döneminde, önceki yıllarda sırasıyla, yüzde 1,9 ve yüzde 1,3 olan çalışma çağı nüfusun, yıllık ortalama artış hızı ile işgücü artış hızı, yüzde 1,7 oranı düzeyinde hemen hemen eşitlenmiştir. Aynı şekilde işgücüne dahil olmayan nüfus artış hızı da azalmış ve yılda ortalama yüzde 1,73 oranında olmuştur. Bu gelişmenin arkasında, demografik eğilimler, tarım dışı istihdamın artışı ve ilave işçi etkisinin olduğu düşünülebilir.

Bu yapısal sorunlar, yeni bir planlı kalkınma anlayışı ile ele alınmadıkça, istihdam vergilerinin düşürülmesi, İŞKUR'un kısa süreli mesleki eğitimleri ve staj programları ya da toplum yararına çalışma kapsamında geçici istihdam yaratılması, Türkiye'nin istihdam krizini çözmekte asla yeterli olmayacaktır. 2008-2009 döneminde benimsenen kriz karşıtı önlemlerle, ne kadar ve hangi nitelikte istihdam yaratıldığı ise, bu önlemlerin etki analizinin yapılması ile ancak önümüzdeki yıllarda görülebilecektir.

KAYNAKÇA

- Blackburn, R. (2008), "The Subprime Crises", *New Left Review*, 50 March-April, 63-106.
- Boratav, K. (2009), "Bunalım Ortamında Çevre Ekonomileri", *Sol Portal*, <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/13560.html>
- BSB Bağımsız Sosyal Bilimciler (2008), *2008 Kavşağında Türkiye*, Yordam Kitap, İstanbul.
- DPT Devlet Planlama Teşkilatı (2009a), *Ekonomik Gelişmeler Eylül 2009*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/tg/index.asp?yayin=eg&yil=0&ay=0>
- DPT Devlet Planlama Teşkilatı (2009b), *Genel Ekonomik Hedefler ve Yatırımlar, 2010*, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC9F38684094B C4B9B>
- DPT Devlet Planlama Teşkilatı (2009c), *Orta Vadeli Ekonomik Program, 2010-2012*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/200911.pdf>
- DPT Devlet Planlama Teşkilatı (2008), *2009 Yılı Programı*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Gurria, A. (2009), *Introductory Remarks by Angel Gurría, OECD Secretary-General, at the G8 Labour Ministerial, Social Summit 2009*, http://www.oecd.org/document/7/0,3343,en_2649_34487_42460103_1_1_1_1,00.html
- ILO International Labour Office (2008), *Press Release, 20 October*, ILO/08/45, http://www.ilo.org/global/About_the_ILO/Media_and_public_information/Press_releases/lang--en/WCMS_099529/index.htm
- ILO International Labour Office (2009a), *The Financial and Economic Crisis: A Decent Work Response*, International Labour Office, Geneva.
- ILO International Labour Office (2009b), *Global employment trends: January 2009*, International Labour Office, Geneva.
- ILO International Labour Office (2009c), *Global Wage Report, Update 2009*, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_116500.pdf
- IMF International Monetary Fund (2009a), *Global Financial Stability Report October 2009*, International Monetary Fund, Washington DC.
- IMF International Monetary Fund (2009b), *World Economic Outlook*

- October 2009, Sustaining the Recovery*, International Monetary Fund Washington DC.
- IMF International Monetary Fund (2010), *World Economic Outlook Update*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/update/01/index.htm>
- İSO İstanbul Sanayi Odası (2009), “Krizle Karşı Mücadelemize Var Gücümüzle Devam Edeceğiz”, *İstanbul Sanayi Odası*, <http://www.iso.org.tr/tr/web/statiksayfalar/index.aspx?ref=0>
- Khatiwada, S. (2009), *Stimulus Packages to Counter Global Economic Crisis: A review*, International Labour Organization, International Institute for Labour Studies, Geneva.
- T.C. Hazine Müsteşarlığı (2009), *Küresel Mali Krize Karşı Politika Tedbirleri*, 10 Ağustos, http://www.hazine.gov.tr/doc/Guncel/Politika_Tedbirleri.pdf T.C. Hazine Müsteşarlığı (2010), *Aylık Ekonomik Göstergeler Mart 2010*, <http://www.treasury.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Treasury%20Web/Statistics/Economic%20Indicators/egosterge/PDF/ICINDEKILER.pdf>
- UNCTAD *United Nations Conference on Trade and Development (2008), Will we never learn?*, UNCTAD Policy Briefs, http://www.unctad.org/en/docs/presspb20085_en.pdf
- Uras, G. (2009), “Kriz bizi neden çok, hem de pek çok sarstı?”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Temmuz.